

Hegelin *Phänomenologie des Geistes* ja sen johdanto

Toisin kuin usein kuvitellaan, Hegel suhtautui järjestelmänsä epistemologiseen perusteluun erittäin vakavasti. Phänomenologie des Geistes’issa hän pyrkii todistamaan absoluuttisen kannan olemassaolon immanentisti ja negatiivisesti: osoittamalla vastustavien kantojen kumoavan itsensä omilla kriteereillään. Nyt suomennetussa teoksensa johdannossa Hegel tekee selväksi immanentin kritiikin välttämättömyyden ja luonnostelee sen metodin.

Phänomenologie des Geistes’ in tehtävä

Modernin filosofian näkemykset todellisuudesta ja sen tietämisestä ovat alusta alkaen edellyttäneet jonkinasteisen dualismin. Tämä subjektin ja objektin, tai ajattelun ja olemisen dualismi asettui ja alkoi laajeta sitä mukaa kun vanhan metafysiikan käsitys todellisuuden välittömästä tavoittamisesta käsitteissä menetti uskottavuuttaan. Kantin kriittisen filosofian lähtökohta, objektiviteetin ehtojen määräytyminen transsendentaalisessa subjektiviteetissa, ja tähän liittyvä ajatus tavoittamattomasta ‘oliosta sinänsä’ näytti tekevän jaosta vihdoinkin ylittämättömän. Tietäminen voi tavoittaa vain ilmenevää todella olevan jäädessä tietämisen kannalta tavoittamattomaksi.

Hegeliä – kuten monia aikalaisia – Kantin transsendentaalinen skeptisismi ei kuitenkaan tyydyttänyt. Hegelille kyseessä oli vain eräs ilmenemismuoto modernia elämää vaivaavista ‘kahdentumista’, joiden ylittämistä hän nimenomaan piti aikansa filosofialle asettuvana haasteena.¹ Siirryttyään Jenaan vuonna 1801 Hegel ryhtyi yhdessä Schellingin kanssa julkaisemaan aikakausjulkaisua *Kritische Journal der Philosophie*, jonka sivuilla kumppanukset ottivat vastatakseen haasteeseen. Hegelin ajattelussa tämä perusmotiivi, dualismien tai ‘kahdentumien’ (*Entzweiung*) sovitus, pysyi sittemmin muuttumattomana loppuun saakka. Sen sijaan monet hänen metodisista ja filosofisen järjestelmän organisaatiota koskevista ratkaisuksistaan kokivat huomattavia muutoksia Jenan vuosien aikana. Esimerkiksi vuonna 1802 *Kritische Journal’* issa ilmestyneessä *Glauben und Wissen* -esseessä² Hegel suhteuttaa Kantia, Fichteä ja Jacobia kriittisesti omaan ‘absoluuttisen’ tai ‘objektiivisen’ idealismin ohjelmaansa. Nuoren Hegelin lahjakkuus ja suvereeni kyky kiteyttää ja käsitellä aikansa kiihkeän filosofisen liikkeidinnän keskeisiä suuntauksia ei jää esseen lukijalle epäselväksi. Sen sijaan epäilyksiä herättää kyseisessä kirjoituksessa Hegelin tapa asettaa idea filosofiasta absoluuttisena tietämisenä ehdottomaksi mittapuuksi jolla hän mittaa kohteitaan. Hegel tekee erittäin selväksi, ettei Kantin, Fichten sen enempää kuin Jacobinkaan ajattelu vastaa tätä asetettua mittapuuta. Tässä suhteessa Hegelin lähtökohta tulee muuttamaan perusteellisesti. Voidaan sanoa että mitä selvemmin

tarvittavan filosofian järjestelmä alkaa hahmottua Hegelin mielessä, sitä vakavammin hän alkaa suhtautua filosofisen kritiikin kohdeimmanenssin sekä oman positionsa oikeuttamisen vaatimuksiin.

Glauben und Wissen -esseetä kirjoittaessaan Hegel luennoi jo Jenan yliopistossa eri otsikoilla omia alustavia systeemi-rakennelmiaan. Tarkoituksena oli luoda järjestelmä, joka siis kykenisi sovittamaan poliittisen ja uskonnollisen elämän kannalta vahingolliset kahdentumat. Sovituksen kannalta oli oleellista, että järjestelmä kykenisi osoittamaan ajattelulle etenemistavan ja perustan jonka varassa se saattaa tarkastella todellisuutta, niin luontoa kuin yhteiskuntaakin niiden oman immanentin logiikan mukaisesti. Kantilainen ajatus logoksen pelkästä subjektiivisuudesta ei näin ollen käynyt laatuun.

Järjestelmän alkuna, siten kuin Hegel sitä Jenan kautensa alussa hahmotteli, oli logiikka ja metafysiikka. Logiikan tehtävänä oli hävittää modernissa ‘ymmärryksen kulttuurissa’ ja siihen kuuluvassa filosofiassa vallitsevat vastakkainasettelut.³ Metafysiikan tehtävänä taas oli osoittaa vastakohtaisuudet perustavan ykseyden momenteiksi. Näiden osien varaan rakentuivat tässä konseptiossa luonnon- ja hengenfilosofia. Vuoden 1805/06 *Realphilosophie’n* lopussa Hegel esittää kuitenkin lyhyen hahmotelman uudesta systeemistä jossa logiikka ja metafysiikka ovat yhdistyneet. Tämä merkitsee samalla, että mainittujen vastakkaisuuksien ylitys, ‘absoluuttinen jalansija’ (*Standpunkt*) on logiikassa – joka on nyt siis samalla metafysiikkaa – jo edellytetty. Logiikka alkaa ajattelun ja olemisen, tai käsitteen ja kohteen ykseydestä. Kahdentumien kumoaminen tapahtuu nyt sen sijaan Hegelin fenomenologiaksi nimittämässä logiikkaan johdattavassa järjestelmän osassa. Fenomenologian, eli ‘tietoisuuden kokemuksen tieteen’ tehtävä on oikeuttaa logiikan edellyttämä absoluuttinen jalansija, toimia sen ‘deduktiona’. Vuonna 1807 ilmestyneessä *Phänomenologie des Geistes’* ssa (*PhG*) Hegel näyttääkin toteuttavan juuri tätä konseptiota.⁴

PhG on Hegelin kaavailussa siis johdatus filosofisen tieteen järjestelmään. Se, että on olemassa Kantin dualismin ylittävää absoluuttinen, ts. ei vain ilmiöitä vaan olevaa sinänsä koskeva tietäminen, on edelleenkin Hegelin perustava lähtö-

kohta. Kuitenkin, mikäli absoluuttinen tietäminen tahdotaan myös oikeuttaa, sitä ei voida käyttää annettuna mittapuuna kahdentuneita positioita kritisoitaessa. Hegel esittääkin *PhG*:ssa ‘luonnollisen tietoisuuden’ immanentin kritiikin, jossa luonnollinen tietoisuus erilaisissa hahmoissaan osoittautuu itsensä kumoavaksi omilla kriteereillään. Luonnollisen tietoisuuden tai yleisemmin ‘tietoisuuden’ hahmoilla Hegel tarkoittaa erilaisia perustavanlaatuisia oletuksia todellisuuden ja sen tietämisen luonteesta ja suhteista. Kaikille näille hahmoille on ominaista, että ne postuloivat toisistaan enemmän tai vähemmän riippumattoman subjektin ja objektin. Kyse ei ole kuitenkaan pelkästään epistemologis-ontologisista teorioista, vaan samalla kertaa praktisista elämänmuodoista, jotka kukin rakentuvat tietynlaisille kysymättömille edellytyksille. Näin ollen subjekti-objekti-dualismi voikin esiintyä *PhG*:ssa esimerkiksi toimivan yksilön ja sosiaalisen todellisuuden vastakkainasettelun muodossa. Kahdentuman kumoamisen mahdollisuus sisältyy, ei filosofian norsunluutornista julistettuun ykseyden ilosanomaan, vaan kahdentumassa itsessään piilevään, ja tematisoitaessa itsensä kumoavaan, loogiseen ristiriitaan. Koska ristiriita hahmoissa itsessään implikoi siirtymää aina seuraavaan hahmoon, ja lopulta sarjan päätepisteessä absoluuttiseen tietämiseen, kuuluu absoluuttinen tietäminen luonnolliseen tietoisuuteen sen immanenttina teloksena.

PhG ei ole kaikessa monitasoisuudessaan helppoa luettavaa. *PhG*:n aloittavat ja ajallisestikin heti johdannon jälkeen kirjoitetut tarkastelut (*Tietoisuus*-jakso) vaikuttavat sangen konventionaalisilta todellisuuden ja sen tietämisen luonnetta koskevien teorioiden kriittisiltä tarkasteluilta. Lyhyesti sanottuna tuossa jaksossa Hegel osoittaa erilaiset oletukset tietämisestä riippumattomasta todellisuudesta kestävämmäksi ja omilla kriteereillään kumoutuviksi. Ajatus tietämisestä täysin riippumattomasta todellisuudesta tiedon totuuden normina ei kestä kriittistä tarkastelua. Yrittäessään eksplikoida ontologis-epistemologisia oletuksiaan luonnollinen tietoisuus havaitsee todellisuuden aina jo käsitteidensä välittämäksi. Kyseisen jakson lopputuloksen voisi siis tulkita tavallaan kantilaiseksi. *Itsetietoisuus*-jaksosta lähtien *PhG* alkaa saada kuitenkin varsin kiehtovia käännteitä. Kun *Tietoisuus*-jaksossa käsitellyt tietoisuuden hahmot ollettivat todellisuuden, tai ‘objektin’, perusrakenteen tietävästä (ja toimivasta) subjektista täysin riippumattomaksi, on *Itsetietoisuus*-jaksossa oletuksena puolestaan subjektin täydellinen riippumattomuus objektista. *Itsetietoisuus* haluavana ja tunnustusta vaativana pyrkii affirmoimaan täydellisen itsemääräytyneisyytensä tuhoamalla objektiviteetin toiseuden. Tämäkin kanta osoittautuu kuitenkin loogisesti (ei siis pelkästään ‘käytännössä’) kestävämmäksi. Kuuluisa herra ja renki -episodi on osa juuri tätä argumenttia. Siinä Hegel tahtoo osoittaa, että itsetietoisuus ilman itsetietoisuuksien välistä molemminpuolista tunnustusta, sekä välittömän haluntyytytyksen ylittävää objektimaailman kanssa tehtävää (yhteis-)työtä on mahdoton.⁵ *Tietoisuus*- ja *Itsetietoisuus*-jaksot yhdessä osoittavat näin ollen ajatuksen toisistaan täysin riippumattomasta objektista ja subjektista kestävämmäksi. Seuraavassa *Järki*-jaksossa lähtökohtana onkin objektin ja subjektin välitys. *Henki*-jaksossa tarkastelun kohteena ovat tietoisuuden hahmot konkreettisissa historiallisissa ilmenemismuodoissaan, joiden dualismit osoittautuvat itsensä kumoaviksi historian prosessissa. *Uskonto*-jaksossa tarkastellaan uskonnonhistoriaa, jossa ajatus pelkän objektiivisuuden ja pelkän subjektiivisuuden ylittävästä absoluuttisesta järjellisyydestä kajastelee, tosin vielä ‘kuvalliselle ajattelulle’ ominaisen kahdentuman hahmossa: tuonpuoleiseksi jumalaksi mielletynä.

Yhtä kaikki, lukija johdatetaan *PhG*:ssa halki luonnollisen tietoisuuden hahmojen sarjan, jossa erilaiset dualismit osoitetaan kestävämmiksi ja itsensä kumoaviksi. Vasta koko sarjan päätteeksi *Absoluuttinen tieto* -jaksossa on lupa asettua absoluuttisen tiedon (subjektin ja objektin, tietämisen ja todellisuuden, toiminnan ja sen vaikutusten, ykseyden ja moneuden, äärellisen ja äärettömän periatteellisen ykseyden) kannalle. Tästä pisteestä alkaa Hegelin logiikka, ajattelun ja olemisen perustavimpien määreiden immanentti kehittäminen. Mikäli *PhG* on onnistunut deduktiossaan, on logiikassa esitetävän logoksen luonne sekä subjektiivisena että objektiivisena todistettu. Logiikka voi siten muodostaa perustan todella olevaa koskevalle reaalifilosofialle.

Phänomenologie des Geistes’in johdanto

Tehtävä, joka *PhG*:lla Hegelin systeemissä on, ei siis ole aivan vähäinen. Onnistuuko *PhG* tehtävässään, on kysymys johon on turha yrittää vastata ilman teoksen yksityiskohtaista ja kattavaa analyysia.⁶ *PhG*:n johdantoa voidaan joka tapauksessa aiheellisesti pitää sen metodin esityksenä.⁷ Kyseistä metodologia leimaa ainakin kaksi huomionarvoista seikkaa. Ensinnäkin se takaa Hegelin omien sanojen mukaan esityksen täydellisyys – sen että kaikki varteenotettavat kahdentuneet tietoisuuden hahmot on lopuksi läpikäyty. Toiseksi metodin avulla Hegel katsoo mahdolliseksi tarkastella ja kritisoida luonnollisen tietoisuuden kahdentumia immanentisti niiden itse itselleen asettamalla kriteereillä, ilman tietoisuuden hahmoille ulkoisia mittapuita.

Lyhyt katsaus johdannon varsin tiiviseen tekstiin on paikallaan. Sisällöllisesti johdannon teksti voidaan jakaa kolmeen osaan. Hegel lähtee liikkeelle (§1-4) modernille filosofialle tyypillisestä subjektin ja objektin kahdentumasta. Hän esittää, että kartesiolainen “huoli erehtymisen mahdollisuudesta”, subjekti-objekti-kahdentuman olettava moderni epistemologinen skepsis, on kenties “itse erhe” (§2). Siinä ei nimittäin ole kyse vain todellisuuden tietämisen mahdollisuudesta koskevien naiivien olettamusten hylkäämisestä, vaan samalla uusien ennako-oletusten omaksumisesta. Kyseinen “huoli” “edellyttää yhtä ja toista totuudeksi”. Lopulta kartesiolainen varmuuden tavoittelu tuhoaa itsensä omien olettamustensa ansiosta. Mikäli tietäminen määritellään moderniin tapaan jonkinlaiseksi objektia ja subjektia välittäväksi ‘välittäjäksi’ – väliaineeksi tai työkaluksi, jonka vaikutuksesta todellisuus tietoisuudelle ei kenties ole sama kuin todellisuus sinänsä, on tätä vaikutusta mahdotonta poistaa poistamatta tietoa kaiken kaikkiaan. Näin onkin päädytty kantilaiseen ajatukseen “että tietämisen ja absoluutin [=todella olevan] välille lankeaa ne kerta kaikkiaan toisistaan erotettava raja” (§1).⁸

Hegel esittää retorisesti, että subjekti-objekti-kahdentuman kriittikittömästi ollettavat kannat voitaisiin yksinkertaisesti vain “hylätä suoralta kädeltä” (asenne, joka muistuttaa varhaisempaa Hegeliä itseään). Tämän mahdollisuuden Hegel kuitenkin hylkää nyt samantien. Filosofinen tiede ei voi vain yksinkertaisesti julistaa olevansa paremman totuuden haltija, ja aloittaa kehittelyjään modernien mielteiden vastaisesta subjektin ja objektin ykseydestä. Pelkät tyhjät vakuutukset, julistukset omasta paremmuudesta tai vetoamiset ‘paremman aavistuksiin’ eivät riitä. Nimenomaan tästä syystä Hegel käy *PhG*:ssa “ilmenevän tietämisen esitykseen” (§4).

Johdannon toisessa osassa (§5-8) Hegel esittää omien sanojensa mukaan alustavia ja yleisiä huomioita koskien esityksen “etenemistapaa ja välttämättömyyttä” (§9). Esitetyn

sarjan on oltava Hegelin mukaan täydellinen, so. sen tulee sisältää kaikki mahdolliset kahdentuneet positiot — vain näin absoluuttinen tiede voi oikeuttaa itsensä opponenteille. Tämän täydellisuuden takaa Hegelin mukaan sarjan ‘välttämättömyys’, se että jokainen tietoisuuden hahmo kumoutuu aina tietyksi seuraavaksi, jossa edellisen puutteellisuudet on huomioon otettu. Kuinka yhden hahmon itsetuhosta sitten päästään seuraavaan hahmoon? ‘Itsensä täydellistävä skeptisismi’, joka toimii kunkin tietoisuuden hahmon itsevarmuudesta sen itsetuhoon ja aina seuraavaan hahmoon käyvän liikkeen moottorina, poikkeaa sekä Descartesin metodisesta skeptisismistä että esimerkiksi Sextus Empiricuksen edustamasta pyrrhonisesta skeptisismistä. Kyse ei nimittäin ole Descartesin mieleen tuovasta “tämän tai tuon otaksutun totuuden ravistelusta, jota seuraa asiaan kuuluva epäilyksen häivyttäminen ja paluu kyseiseen totuuteen, niin että lopulta asia otetaan aivan kuten ennenkin” (§6), muttei myöskään pyrrhonisesta skeptisismistä, joka romahduttaa jokaisen totuusvaatein esiintyvän käsityksen “ei-minkään tai tyhjyyden abstraktioon” (§7). ‘Itsensä täydellistävä skeptisismi’ on totaalista siinä mielessä, että se tuhoaa jokaisen kahdentuneen position, mutta positiivista siinä mielessä, että se tuottaa tulokseksi jonkin toisen position/tietoisuuden hahmon.⁹

Johdannon kolmannessa osassa (§9-17) Hegel esittää täsmällisempiä huomioita teoksen metodista. Syy kulloisenkin tietoisuuden hahmon tuhoon ei voi olla sille itselleen ulkoinen. Fenomenologinen tarkastelu ei aseta luonnolliselle tietoisuudelle mittapuita, joihin vertaamalla sen olettamusten kestämyys paljastuisi. Missään tapauksessa tiede ei voi asettaa itseään kriteeriksi, sillä kysehän on nimenomaan vasta absoluuttisen tieteen oikeuttamisesta (§9 ja §11). Mistä siis mittapuut? Ongelma ei ole ylittämätön. Jokainen tietoisuuden hahmo sisältää Hegelin mukaan oman mittapuunsa johon se vertaa tietämistään. Jokaiseen hahmoon kuuluu vähintäänkin implisiittinen ontologia, käsitys ‘itsessään olevasta’, ‘olemukselta’ tai ‘todesta’ — jonkinlainen vähintäänkin implisiittinen oletus viimekätisestä normatiivisuuden lähteestä jonka tietoisuus katsoo ratkaisevan sen tietona esiintyvien käsitysten totuuden. Hegelin mukaan on vieläpä niinkin, ettei tietoisuuden hahmon oletuksia ‘itsessään olevasta’ ja ‘tietämisestä’ tarvitse aktiivisesti verrata toisiinsa, sillä kukin tietoisuuden hahmo tekee tämän luonnostaan itse. Jokainen hahmo sisältää itsessään kyvyn oletustensa reflektoimiseen ja siten kriisiytymiseen. Kriisiin hahmo joutuu, kun se havaitsee sen, mikä näyttäytyi sille aiemmin ‘itsessään olevana’, olevankin ‘itsessään oleva vain sille’, kun sen annetuksi olettama normatiivisuuden lähde osoittautuu sen omien olettamusten määrittämäksi (§12). Ainoa luonnolliselle tietoisuudelle ulkopuolinen aktiviteetti tai ‘edesvaikutus’ (*Zuthat*) on sen havaitseminen, että yhden tietoisuuden hahmon tuhoon johtaneet syyt sisältyvät huomioon otettuina aina johonkin toiseen (kehittyneempään) tietoisuuden hahmoon (§14 ja §15).¹⁰ ‘Meidän’, eli fenomenologisen tarkastelun tehtäväksi jää näin ollen vain järjestää kulttuuri- ja filosofian historiassa esiintyneet tietoisuuden hahmot johdonmukaiseen järjestykseen. Luonnollisen tietoisuuden tien päätepisteessä kaikki kahdentuneet tietoisuuden hahmot on läpikäyty ja absoluuttisen tiedon deduktio suoritettu — absoluuttinen logiikka voi alkaa.

Niinkö?

Johdannon merkitystä nykylukijalle voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin johdannolla on huomattava

merkitys *PhG*:n tulkinnan kannalta. Teoksen temaattinen moninaisuus ja otsikon vaihdos kesken painovaiheen (ks. loppuviite 7) ovat saaneet useat tulkitsijat epäilemään, onko *PhG* lopulta lainkaan yhtenäinen kokonaisuus. Mikäli katsotaan uudempien tulkitsijoiden tavoin, että se on, on teoksen metodisella johdannolla merkitystä teoksen argumentaation yksityiskohtaisen avaamisen kannalta. Toisaalta *PhG*:n johdannosta voidaan lukea eräitä yleisen filosofisen intressin kannalta kiinnostavia asioita: Hegelin kriittinen mutta vakava suhde moderniin ‘ensimmäiseen filosofiaan’, Hegelin ankara pyrkimys kohteilleen oikeutta tekevään kritiikkiin sekä pyrkimys tuottaa systeemilleen epistemologinen oikeutus. Monilla tahoilla edelleenkin vallitseva kuva Hegelistä metafysisenä hurjastelijana, joka hylkäsi kartesiolais-kantilaisen filosofian epistemologisen varovaisuuden ja syöksyi suinpäin dogmaattisen metafysiikan syövereihin, on ainakin kypsän Hegelin kohdalla täysin paikkansapitämätön. Jos onkin Hegelin järjestelmälleen asettama tehtävä massiivinen, on hänen järjestelmänsä epistemologiseksi oikeuttamiseksi suorittamansa ponnistus vähintäänkin yhtä mittava.¹¹

Käännöksestä

Käännös pohjaa uusimpaan Hegelin koottujen teosten laitokseen, *Gesammelte Werke* (Felix Meiner Verlag, Hamburg), jonka toimittamisesta vastaa *Deutsche Forschungsgemeinschaftin* asettama Hegel-toimikunta yhteistyössä *Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaftenin* ja *Ruhr-Universität Bochumin Hegel-Archivin* kanssa. Ensimmäinen osa, *Frühe Schriften*, sisältää liitteen koko sarjan toimitustyön periaatteista. *Phänomenologie des Geistes* on ilmestynyt sarjan yhdeksäntenä niteenä 1980 Wolfgang Bonsiepenin ja Reinhard Heeden toimittamana. Liitteenä (GW Bd.9, 449-526) niteessä on toimittajien tekstin kokoonpanoa ja suhdetta aiempiin laitoksiin koskeva selonteko sekä tekstiä koskevat, usein erittäin valaisevat huomautukset, jotka osaltaan tekevät laitoksesta aiempia käyttökelpoisemmän. Matkan *PhG*:n syntyhistorian ja monimutkaisen editiohistorian ongelmiin voikin aloittaa kyseisestä liitteestä.

Lopuksi on syytä huomauttaa muutamista käännöstekstin käytännöllisistä ratkaisuista. Käännöstekstissä esiintyvät kursivoituvat kohdat merkitsevät alkutekstissä korostettua, isolla kursivoitu kaksoiskorostettua tekstikohtaa. Haku-suluissa kappaleiden alkuun sijoitettu numerointi on suomentajien lisäämä. Käytäntö on kommentaarikirjallisuudessa ja käännöksissä yleinen.¹² Tekstin loppuun on liitetty keskeisen käsitteistön kattava sanasto. Lukija tulee huomauttaa joitakin poikkeuksia totunnaisista ja saksalaisen idealismin tekstien käännöksissä vakiintuneista ratkaisuista (esim. an sich = ‘itsessään’, ei ‘sinänsä’ jne.). Näitä ratkaisuja ei ole tehty poikkeamisen ilosta, vaan ne on nähty tämän tekstin yhteydessä sisällöllisesti perustelluimmiksi ja toimiviksi. Kaiken kaikkiaan käännöksessä on pidetty ensisijaisena silmämääränä luotettavuutta ja johdonmukaisuutta. Mikäli mahdollista, sanat joilla Hegelin käsitteistössä on systemaattinen merkitys, on pyritty suomentamaan kaikissa tapauksissa samalla suomenkielisellä vastineella. Näin on tehty niissäkin tapauksissa (esim. *Vorstellung* monin paikoin), joissa on vaikea vetää selväpiirteistä eroa sanan arkisen ja ‘spekulaatiivisen’ käytön välillä.

Kiitämme Jussi Kotkavirtaa ja Markku Mäkeä käännöksen varhaisempia versioita koskeneista korvaamattomista kommenteista ja parannusehdotuksista. Vastuun lopullisen version mahdollisista ongelmista kannamme luonnollisesti itse.

Viitteet

1. Ks. Kotkavirta 1993, erit. s. 123-125.
2. *Glauben und Wissen* ilmestyy tänä vuonna suomeksi Jussi Kotkavirran käännöksenä.
3. Kotkavirta 1993, 140.
4. Hegel kirjoittaa vuoden 1812 *Wissenschaft der Logikin* johdannossa "Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduction wird hier also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduction desselben ist" (GW, Bd 11, s.20).
5. On merkillepantavaa että toiseuden tunnustaminen on siis absoluuttisen kannan toteutumisen välttämätön edellytys. Tämä tosiasia on omiaan murentamaan erinäisiä jähmettyneitä uskomuksia Hegelin filosofiasta (edellyttäen että Hegeliä luetaan). Robert R. Williams korostaakin radikaalin toiseuden roolia Hegelin järjestelmässä erinomaisen mielenkiintoisessa kirjassaan *Recognition; Hegel and Fichte on the Other* (SUNY, Albany 1992).
6. Niin yleisesti hyväksyttyä kantilainen transsendentaalinen skeptisismi on nykyään, että "ei"-vastaus nousee välittömästi kielelle. Huomautettakoon, että esittämämme tulkinta *PhG:n* funktiosta ei ole suinkaan ainoa mahdollinen. Klaus Hartmannin (1925-1991) jalanjäljissä kulkevat 'transsendentalistiset' tulkinat lukevat Hegeliltä huomattavasti vaatimattomamman ohjelman. Tämänmukaisesti *PhG:n* tehtävä ei ole absoluuttisen tiedon deduktio, vaan pikemminkin terapia, jossa arkiselle ajattelulle osoitetaan sen olevan riippuvainen monenlaisista kyseenalaistamattomista käsitteellisistä ennako-olettamuksista joiden oikaisu ja systematisointi puolestaan on logiikan tehtävä. Karkea typologisointi *PhG:n* erilaisista tulkintamahdollisuuksista löytyy artikkelista Stern 1993.
7. Väite ei ole täysin kiistaton. Johdanto on kirjoitettu kirjan osista ensimmäisenä. On kuitenkin väitetty että teoksen konseptio muutui kirjoittamisprosessinsa aikana, siis johdannon kirjoittamisen jälkeen. Hegelin oli alunperin tarkoitus julkaista teoksensa otsikolla 'Tietoisuuden kokemuksen tiede' (*Wissenschaft der Erfahrung des Bewußtseins*), mutta yllättäen kesken kirjoittamisen, teoksen ollessa jo osittain painossa, hän muutti mieltään ja vaihtoi otsikoksi 'Hengen fenomenologian tiede' (*Wissenschaft der Phänomenologie des Geistes*). Esimerkiksi Otto Pöggeler (ks. 'Zur Deutung der Phänomenologie des Geistes' teoksessa Pöggeler 1993) pitää tätä merkkinä oleellisesta muutoksesta teoksen konseptiossa, muutoksesta jonka vuoksi on kyseenalaista, koskeeko johdanto teosta enää siinä muodossa jossa Hegel sen antoi lopulta julkaista. Johdannossa Hegel puhuuakin eksplisiittisesti vain 'tietoisuuden kokemuksen tieteastä' (§16). Vastargumenttina voidaan esittää, ettei Hegel itse missään, sen enempää teoksen osista viimeiseksi kirjoitetussa esipuheessa kuin myöhemmissäkään teksteissään viittaa minkäänlaisiin oleellisiin muutoksiin tai vakaviin sisäisiin ongelmiin teoksen kompositiossa. Lisäksi viime vuosina kanta, jonka mukaan *PhG* kaikesta monitasoisuudestaan huolimatta on yhtenäinen kokonaisuus, ja johdanto siten yhteensopiva teoksen lopullisen asun kanssa, on saanut yhä enemmän kannatusta tulkitsijoiden keskuudessa (ks. esim. Claesges 1981 ja Heidegren 1995).
8. Ks. Manninen 1987, joka oikaisee Hintikan harhaanjohtavan esityksen (artikkelissa 'Transsendentaalitetiedon paradoksi', *Ajatus* 1983, s. 37-38) Hegelin suhteesta johdannon ensimmäisen kappaleen instrumenttimetaforaan.
9. On kuitenkin huomautettava, että seitsemännen kappaleen aloitettava lause, jonka mukaan jokaisen yksittäisen siirtymän välttämättömyys takaa myös sarjan täydellisyyden, jättää paljon tulkinnan varaan.
10. Ulkopuolisesta aktiviteetista tässä on kyse sikäli, että kukin tietoisuuden hahmo on itse tietämätön siitä että on itseasiassa jonkin toisen hahmon 'tulos', ja että sen itsensä tuhoutumisella puolestaan on positiivinen tulos jonakin toisena hahmona.
11. 1980-luvulta alkaen Hegel näkemykset epistemologiasta ja ontologiasta ovat alkaneet herättää kasvavaa huomiota myös suomalaisille tutumman angloamerikkalaisen filosofian puolella. On ilmestynyt joukko kirjoja, joissa Hegel tuodaan osaksi englanninkielisen epistemologisen-ontologisen keskustelun valtavirtaa (esim. Flay 1984, Forster 1989, Maker 1994, Pinkard 1988 ja 1994, Pippin 1989, Rockmore 1986, Westphal 1989). Hegelin kasvavasta suosista kertonee sekin, että John McDowell katsoo voitavansa pitää *Mind and World* -kirjaansa (Harvard University Press, 3. printing, 1996, s. ix) "johdatuksena [Hegelin] Fenomenologian lukemiseen".
12. Englanniksi *Phänomenologie des Geistes* on käännetty jo kahdesti, ensin J.B. Baillien (*Phenomenology of Mind*. Macmillan, 1910) ja sitten A.V. Millerin toimesta (*Phenomenology of Spirit*. Oxford: Oxford University Press, 1977). Suomentamastamme johdannosta on olemassa Baillien ja Millerin lisäksi useitakin englanninnoksia. Usuin näistä lienee Kenneth Westphalin (teoksessa Westphal 1989).

Valikoima sekundaarikirjallisuutta

- CLAESGES, Ulrich (1981): *Darstellung des erscheinenden Wissens*. Hegel-Studien, Beiheft 21.
- DESMOND, William (1989) (toim.): *Hegel and His Critics; Philosophy in the Aftermath of Hegel*. SUNY, Albany.
- DE VOS, Lu (1989): 'Absolute Knowing in the Phenomenology'. Teoksessa *Hegel on Ethical Life, Religion and Philosophy*. Toimittanut A. Wylleman. Louvain Philosophical Studies 3, Leuven.
- DÜSING, Klaus (1993): 'Hegels Phänomenologie und die idealistische Geschichte des Selbstbewusstseins'. *Hegel-Studien*, Band 28.
- FLAY, Joseph C. (1984): *Hegel's Quest for Certainty*. SUNY, Albany.
- FORSTER, Michael N. (1989): *Hegel and Skepticism*. Harvard University Press, Cambridge USA.
- FULDA, Hans Dietrich ja Henrich, Dieter (toim.) (1976 [1973]): *Materialen zu Hegels Phänomenologie des Geistes*. 3. Auflage. Suhrkamp Taschenbuch, Frankfurt am Main.
- GRAESER, Andreas (1988): *Einleitung zur Phänomenologie des Geistes. Kommentar von Andreas Graeser*. Reclam Universal-Bibliothek. Stuttgart.
- HEIDEGREN, Carl-Göran (1995): *Hegels Fenomenologi*. Brutus Östling Bokförlag Symposion, Stockholm.
- IKÄHEIMO, Heikki (1996): *Absoluutin hengessä; Hegelin Phänomenologie des Geistes'n johdanto ja Heideggerin tulkinta*. Pro gradu. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- KOTKAVIRTA, Jussi (1993): *Practical Philosophy and Modernity. A Study on the Formation of Hegel's Thought*. University of Jyväskylä.
- MAKER, William (1994): *Philosophy Without Foundations; Rethinking Hegel*. SUNY, Albany.
- MANNINEN, Juha (1987): 'Tietokyky mittauslaitteena eli Hegel 'olioiden sinänsä' mitattavuudesta'. Teoksessa *Dialektiikan ydin*. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- MARX, Werner (1971): *Hegels Phänomenologie des geistes. Die Bestimmung ihrer Idee in "Vorrede" und "Einleitung"*. Vittorio Klostermann.
- PINKARD, Terry: (1988) *Hegel's Dialectic: The Explanation of Possibility*. Temple University Press, Philadelphia.
- PINKARD, Terry (1994): *Hegel's Phenomenology. The Sociality of Reason*. Cambridge University Press.
- PIPPIN, Robert (1989): *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*. Cambridge University Press, Cambridge.
- PIPPIN, Robert (1993): 'You Can't Get There from Here; Transition Problems in Hegel's Phenomenology of Spirit'. Teoksessa *The Cambridge Companion to Hegel*. Toimittanut Frederick C. Beiser. Cambridge University Press.
- PÖGGELER, Otto (1993): *Hegels Idee einer Phänomenologie des Geistes*. Verlag Karl Alber, München.
- ROCKMORE, Tom (1986): *Hegel's Circular Epistemology*. Indiana University Press, Bloomington.
- SIEP, Ludwig (1991): 'Hegel's Idea of Conceptual Scheme'. *Inquiry*, 34.
- STERN, Robert (1993): 'Introduction'. Teoksessa *G.W.F. Hegel. Critical Assessments; Volume III, Hegel's Phenomenology of Spirit and Logic*. Toimittanut Robert Stern. Routledge, London and New York.
- WESTPHAL, Kenneth (1989): *Hegel's Epistemological Realism*. Kluwer, Dordrecht/Boston/London.